

70 Toim. Maria Mäkelä ym.: *Kertomuksen vaarat*. Vastapaino 2020. • Ulla-Maija Salo

72 Imogen Tyler: *Stigma. The Machinery of Inequality*. Zed Books 2020. • Eero K. V. Suorsa

73 Kalle Kananoja: *Kahlitut. Orjuuden historia Amerikan mantereella*. Gaudeamus 2021. • Risto Marjomaa

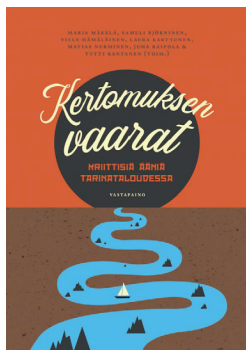
74 Jaakkojuhani Peltonen: *Aleksanteri Suuri. Sankari ja myytti*. Gaudeamus 2021. • Sirpa Aalto

75 Jaakko Numminen: *Sivistys-Suomen synty. Opetusministeriön kansliapäällikkö muistellee*. Osat 1 ja 2. Edita 2020. • Kalevi Koukkunen

77 Kari Enqvist: *Kangastuksia varjojen talossa. Todellisuutta etsimässä*. WSOY 2020. • Ari Sihvola

78 Dante Alighieri: *Kansankielestä. De vulgari eloquentia*. Suomensos ja selitykset Päivi Mehtonen ja Jaana Vaahtera. Faros 2021. • Anneli Luhtala

79 Miikka Tamminen: *Keskiajan hirviöt*. Gaudeamus 2021. • Merja Leppälahti

Navigointi kohti parempia kertomuksia

Toim. Maria Mäkelä ym.: *Kertomuksen vaarat*. Vastapaino 2020.

Elämme tarinatalouden aikaa, jossa kaikista meistä on tullut tarinankertojia. Jokaisella on joku aito ja arvokas tarina. Se pitää vain löytää, keksiä tai ostaa, sitä varten ovat konsultit ja valmentajat.

Kertomuksen vaarat -kirjan tavoitteena on avata tarinallisuuden ongelmia ja tuoda kertomuskriittistä näkökulmaa tarinankerronnan ihannointiin. Kirja rakentuu kahdestakymmenestä luvusta, joissa käsitellään tarinallisuuden ongelmia journalismissa, mediassa, bisneksessä, viranomaispuheessa ja kulttuurissa. Ollaan kiinnostuneita jonkun jollekin, tietyssä tilanteessa, tietyin tarkoituksin kertomista kertomuksista. Kirja lupaa, että se auttaa navigoimaan erilaisten kertomusten karikoissa.

Kirjoittajat ovat kirjallisuustieteilijöitä ja muita tarinankerronnan asiantuntijoita, joiden työ perustuu Koneen säätiön rahoittamaan tutkimusprojektiin, jonka aineistona on lähes 800 tutkijoille lähetettyä vinkkiä. Projekti tukeutuu kokemukselliseen kertomuskäsitykseen ja määrittelee, että kertomus on konkreettisen yksityiskohtainen esitys

tapahtumasarjasta, joka on kertojalle ja kokijalle merkityksellinen. Kertomuksen ja tarinan käsitteellistä eroa korostetaan pitkin matkaa.

Kirja esittäytyy oppaaksi, mutta sitä ei kerrota, kenelle opas on tarkoitettu. Enemmän kuin oppaana, luen kirjaa tutkimusraporttina, johon on lisätty vinkit. Alkuun pääsemistä ei ole tehty helpoksi: värejä, laatikoita, avainkäsitteitä, symboleja, puhekuplia, lukuohjeita, tietolaatikoita, reunamerkintöjä, viestienvaihtoa, käsittehakemistoa, vinkkejä ja haastatteluja on enemmän kuin tarvitsisin. Päätän lukea kirjan järjestyksessä alusta loppuun, plaraamatta ja reunamerkintöihin pysähtymättä.

Mallitarinat tarjoavat kulttuurisen muotin, joka jäsentää kertomussemme tapoja ja jonka voi löytää erilaisista kerronnallisista ympäristöistä. Mallitarinoiniin liittyy usein opetus, joka perustuu henkilökohtaiseen kokemukseen. Sosiaalinen media on kuin tehty opettavaisille kokemuskertomuksille, joilla tuotetaan moraalisia opetuksia ja universaaleja totuuksia. Näistä tarinoista on helppo tykätä, niihin voi samastua ja niitä voi jakaa. Kirjassa esitellään viisi mallitarinan tyyppiä, joista erityisessä käytössä ovat kääntymystarinat ja tarinat ”ansaitsevasta köyhästä”.

Tarinakauppiaiden markkinat

Kääntymyskertomus on huippuunsa viritetty kokemuskertomus ja se korostaa yksilön, ei yhteisön tai systeemin, toimijuutta. Kokemuskertomuksia luetaan kriitikkä, eikä niiden rinnalle kaivata faktoja.

Kirjassa analysoidaan, miten itseoppineet hyvinvointiyrittäjät ja erilaiset terveyden tarinakauppiat kertovat omista elämänkokemuksistaan pysäyttäviä kääntymyskertomuksia, joilla kaupattavien tuotteiden ja palvelujen tehokkuutta todistellaan. Samanlaisia ihmeitä ja kääntymyksiä ovat kokeneet myös heidän nimimerkin takana pysyttelevät asiakkaansa.

Luvun päätteeksi esitetään vinkkinä kuulustelukysymys: ”Vedotaanko väitteissä yksilöiden ko-

kemuskertomuksiin vai vakiintuneeseen tutkimustietoon?” (s. 271).

Ääriilikkeiden tarinaradikalismissa vihollisen uhkaan herääminen on vastaavasti kokemus, jolle pateettinen kääntymyskertomus antaa kehysten.

Tarinainto kuljettaa myös poliitikkoja, kun itsestä on luotava kiinnostava henkilö. Tarinoissa tarkennetaan yksilön kokemukseen ja yksinkertaistetaan. Ilmiön ongelmallisuutta analysoidaan kirjassa terävästi. Mallitarinan hyväntekijä ja köyhä kohtaavat, eli poliitikko törmää lähikaupan edessä pieneen ihmiseen – vanhaan, sairaaseen ja köyhään. Hänet nostetaan kertomisen kohteeksi, yksityiskohdat ovat tärkeitä, mutta ehdotuksia hänen elämänsä muuttamiseksi poliitikkolla ei ole esittää. Moraaliset ja yhteiskunnalliset mutkat vedetään suoriksi.

Tarinoiden totuutta voi epäillä, mutta poliitikkojen leipäjonokertomusten ongelma ei ole se, ovatko ne tekaistuja, vaan se ettei niiden todenperäisyydellä ole mitään väliä. Usein ne ovat myös konsulttien kehittämiä ja istuvat täydellisesti totuudenjälkeiseen poliitikantekoon, jossa totuus suhteellistuu ja faktaperustat murenevät. Poliitikoista vihreillä näyttää olevan hankalin suhde kertomuskritiikkiin.

Totuus vai tarina?

Journalistit saavat kirjassa paljon tilaa. Tutkimusprojektiä kiinnostaa, miten tarinallisuus on tullut osaksi päivittäisjournalismia. Tarinallinen journalismi hyödyntää realistisen kaunokirjallisuuden keinoja luodakseen todenkaltaisuutta ja vaikutelman yksilön näkökulmasta, se käyttää hyväksi hänen kokemuksiaan, ajatuksiaan ja tunteitaan. Tässä piilee kuitenkin vaara, koska yksilökertomus estää lukijaa näkemästä laajempaa kuvaa, kun yhden henkilön näkökulma dominoi. Usein yksilökertomus oikeutetaan päälle liimatulla asian tuntijatiedolla oheen liitetystä kainalojutussa. Tarinallisia keinoja käyttämällä voidaan tarkoituksel-

lisesti vinouttaa asioita ja tuottaa mustavalkoista todellisuutta.

Journalismista hypätään vähän kuin vahingossa kerronnalliseen tietokirjoittamiseen, tällaista ehdin jo odottaa. Esimerkiksi nostetaan Sarah Bakewellin hieno tietokirja eksistentiaalisesta filosofiasta, joka kiedotaan filosofien henkilökohtaiseen elämään (Sarah Bakewell 2017: *At the Existential Cafe: Freedom, Being & Apricot Cocktails*). Lukijana jään miettimään, olisiko kerronnallista tietokirjoittamista voitu hyödyntää myös tässä kirjassa, kun kertomuksista on puhe.

Startupin sarjayrittäjä näyttää, miten henkilökohtainen elämä, kertomukset ja ehkä myös elämänratkaisut soivat yhteen. Äänessä on sanavalmis ”vaahtohuuli”, joka puhuu itsenään, ei monikollisena ”meinä”, kuten kirjan muissa luvuissa tehdään (jopa silloin kun kirjoittajia on yksi). Autotalli toimii hyvän startup-tarinan rakennuselementtinä, siellähän googlet, microsoftit ja amazonit ovat saaneet alkunsa. Ainakin tarinoissa, vaikka todellisuus olisi toinen. Autotalli oli taikasana, jolla tarina myi, kunnes siitä tuli klisee, vanhojen setien juttu.

Tarinataloudessa on oltava oma tarina – ja jos kilpailija kertoo, sitten toinenkin, autotallilla tai ilman. Kertomus on usein totuutta tärkeämpää, pitää olla pöhinää, tarinoilla ja toiveilla ladattua ilmapiiriä. Puhutaan myös tarinaosakkeista, kun sijoittajat ostavat osaketta, uskoa tarinaan, brändi-viestintään tai valovoimaiseen johtajaan.

Startup-tarinoissa kerrotaan nuorista miehistä, korostetaan heidän rohkeuttaan ja nykyaikaisuuttaan. Yleensä tarinoissa on kaksi päähenkilöä: nörtti ja vaahtohuuli. Sivuroolissa joku taloustyyppi tai mies, joka osaa koodata. Tarinassa seikkailevat myös innovaattorit ja poikkeushenkilöt. Poikkeushenkilöstä tekee erityisen se, että hän tekee aina muita enemmän, ei nuku koskaan eikä ehdi nähdä perhettä. Häntä ajaa epämaa-

räinen nälkä ja nälkäisenä hän haluaa menestyä enemmän kuin muut.

Mallitarinat toimivat, niissä on kärsimyksen elementit ja aina mennään vaikeuksien kautta voittoon. Yrittäminen voi olla tylsää ja arkipäiväisestä on hankala kertoa vetävästi. Kertomus tarvitsee murtuman ollakseen kiinnostava – murtumat yrittäjäkertomuksiin saadaan, vaikka väkisin. Vaahtohuuli asemoi kiinnostavasti yrittäjiin kohdistuvaa tarinankerrontaa ja siinä ohessa asemoituu itsekin sen osaksi.

Tarinavetoinen aktivismi

Kun kertomuksen vaarat otetaan puheeksi #MeToo-liikkeen tarinavetoisessa aktivismissa, mukaan tulevat myös rakenteet ja kertomisen ehdot. ”Hiilijaisuuden murtaajat” ovat joukko #MeToo-liikkeen käynnistäneitä ”ääniä”, seksuaalista häirintää kokeneita (enimmäkseen) naisia, jotka ovat olleet luomassa poliittista liikehdintää ja paljastamassa ahdistelijoita. Keskeisenä menetelmänä on aktivistien omien kokemusten jakaminen ja välittäminen tarinoiden muodossa. Ongelmaton tämä ilmiö ei kuitenkaan ole. Se nostaa esille kysymyksen kertomusten rakentuneesta luonteesta eli siitä, että ne edellyttävät ymmärrystä kielestä, diskursseista ja siitä, että kertomukset eivät ole historiatomia. Tällaista teoretisointia ei kirjan muissa luvuissa harrasteta. Luku on hieno.

Tarinavetoisen aktivismin ansiot ja saavutukset ovat kiistattomia ja ne ovat olleet erityisen tärkeitä ihmisoikeusliikkeissä ja monien aikaisempien feminististen kamppailujen retoriikassa. Ongelmallista on se, että poikkeukselliseen yksilöön keskittyvä kerrontatapa sivuuttaa muita yhteiskunnallisia olosuhteita, rakenteita, keskusteluja ja näiden jatkuvoja. Mallitarinat toistavat itseään, jolloin vallitsevasta kehyksestä poikkeavat kertomukset eivät tule kuulluiksi. Asioiden epäselvyys, sotkuisuus ja kertomisen vaikeus

jäävät siinä vauhdissa sivuun, kun sankaritoimittajat vetävät mutkia suoriksi vetoavan tarinan nimissä.

Kaikki eivät voi kertoa kertomuksia. Esimerkiksi viranomais- ja hoitotyön ammattilaista sitoo salassapitovelvollisuus ja niinpä he jäävät kertomuskamppailuissa alakynteen.

Toisaalla kirjassa otetaan puheeksi tieteellisten ilmiöiden journalistinen kuvaustapa, jossa yksilökertomus – tässä tapauksessa kertomus riutuneesta ja sairaasta jääkarhusta – manipuloidaan edustamaan ilmastonmuutosta, abstraktia ilmiötä ja tilastollisia tosiasioita. Monimutkainen ja käsitteellinen ilmiö ei käänny helposti tarinaksi. Kaikkea ei voi eikä tarvitse kerronnallistaa.

Vaaran tuntua kirjassa on rakennettu pitkin matkaa. On tarjottu välineitä kertomusten kriittiseen tarkasteluun ja muistutettu, että mitä paremmin ymmärrämme tarinankerronnan periaatteita ja mekanismeja, sitä paremmin hahmotamme, miten meihin yritetään vaikuttaa kertomuksin.

Kirjallisuutta käsittelevät luvut jäivät tässä kehyksessä kohtalaisen ulkokohtaisiksi. Olisin pärjännyt hyvin ilman lukujen päätteeksi koottuja vinkkilistoja. Paikoin esitetyt vinkit tuntuvat väkinäisiltä, eikä luvun sisältö välttämättä vinkiksi taivu: ”Yleisön on suotavaa kuluttaa dokumentaarista elokuvaa kaikkiruokaisesti, avarakatseisesti ja kriittisesti. Sitä tuotetaan, mitä tilataan.” (s. 238)

Kirjan esimerkit, niiden osoitelu, tarkkanäköiset analyysit ja tarjotut käsitteellistykset ovat kirjan parasta antia. Lukija saa hoksata, keksiä ja oivaltaa. Ymmärtää siinä ohessa, että kun fokus siirretään löysästä tarinapuheesta konkreettisiin kertomuksiin, parempien kertomusten kertominen voi alkaa. Tarvitaan kokemuksia, yksityiskoh- tia ja murtuma. Tässä on kertomuksen taika ja myös kirous.

ULLA-MAIJA SALO

Kirjoittaja on dosentti ja yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa.